

בעלי מקצוע כשמות משפחה בישראל

חלק א: כלי קודש, אמנים ואומנים

אהרן מוריאלי

חקר השתקפות משלחי היד השונים בשמות משפחה בארץ מלמד אותנו הרבה על יחסה של החברה לעבודה בכלל ולמקצועות מסוימים בפרט. כמאגר השתמשנו בספר הטלפונים של גוש דן, ושמות המשפחה המופיעים בו מוינו לכלי קודש, אמנים ואומנים, נותני שירותים, סוחרים ומוכרים למיניהם.

העניין המיוחד בשמות משפחה מבחינה בלשנית והיסטורית

כמעט כל הספרים שעוסקים בשמות המשפחה ממיינים שמות אלה לכמה קטגוריות:

- שמות משפחה שנגזרו משמות פרטיים (שלום, אלברט, דניאל)
- שמות שנגזרו משמות מקומות: ארצות, ערים, מושגים גאוגרפיים וכו' (ברלין, בך, פורד)
- שמות הנגזרים ממשלח יד (נגר, סטולרו, קנטור)
- שמות הנגזרים מתכונות אישיות - פיזיות ואחרות (טוויל, חכם, קלמנט)
- שמות שרירותיים או, כפי שאחד המילונים מכנה זאת, שמות אורנמנטליים. הכוונה לאותם שמות משפחה שהפירוש המילולי שלהם חסר משמעות. למשל: בלומנשטיין (פרח האבן) או הרצפלד (שדה הלב).

קטגוריות אלה אינן ממצות את מגוון השמות, אבל הן עונות על החשובות שבהן.

אנחנו בחרנו להתמקד ולחקור את הקטגוריה של משלח היד, כי זו בעינינו הקטגוריה המעניינת ביותר. היא יכולה ללמדנו על יחסה של החברה לעבודה בכלל ולמקצועות מסוימים בפרט. היא תלמד אותנו על התפתחותם של מקצועות ספציפיים לאורך ההיסטוריה, על פריחתם בתקופות מסוימות ועל היעלמותם (או לפחות הידלדלותם) בתקופות אחרות; ובאותו עניין - אילו מקצועות לא נבחרו מעולם כשמות משפחה.

מילות מפתח: בעלי מקצוע, יחס החברה לעבודה, קשר בין עיסוק מקצועי לתכונות, בלשנות משווה אהרן מוריאלי מוסמך האוניברסיטה העברית בחינוך (מגמת בלשנות) ובפסיכולוגיה. בוגר אוניברסיטת בן-גוריון בלשון עברית ובעל תואר שני בספרנות מהאוניברסיטה העברית. עבד שנים ארוכות בתחום החינוך כמורה, כמנהל, כטיוטור בבית-הספר לעובדי הוראה בכירים בירושלים וכמפקח במחוז הדרום. אחרי יציאתו לגמלאות עבד כמנהל הספרייה במכללה למורים על שם קיי בבאר-שבע וכמנהל קורס להכשרת ספרנים. תחומי עניין: בבלשנות כללית ותורת המספרים במתמטיקה.

באשר ליחס החברה לעבודה ולבעלי המקצוע שבקרבה, דומה שהדבר משתקף בכתבי הקודש של עם ישראל הדנים בעניינים אלה בפירוט ובאריכות שאין להשוותה כלל לכתבי הקודש של דתות אחרות. יש בתורה דיון מפורט בחוקי העבודה והמנוחה, ביחסים בין העבד לאדוניו, בין העני לעשיר, בין המעביד לשכיר, בקיום החוקים בענייני עבודה והפרתם, ועקב כך גם בגמולים ובעונשים המתחייבים. כל ההיבטים האלה מוזכרים רק מעט בכתבי הקודש של דתות אחרות. את הפירוט הרב ביותר בסוגיה זו נוכל למצוא במשנה ובתלמודים. יש במקורות אלה דיון במעמד התורה לעומת דרך ארץ (עבודה) והיחסים ביניהם, במקצועות המועדפים והבזויים, בתכונות החיוביות והשליליות של כמה מקצועות ובעליהם, בהכשרה הנחוצה לבעל המקצוע של דתות אחרות. בתורה עצמה יש דיון מפורט בחוקי העבודה והמנוחה, ביחסים בין העבד לאדוניו, בין העני לעשיר, בין המעביד לשכיר, בקיום החוקים בענייני עבודה והפרתם, ועקב כך גם בגמולים ובעונשים המתחייבים, במקצועות המועדפים והבזויים, בתכונות החיוביות והשליליות של כמה מקצועות ובעליהם, בהכשרה הנחוצה לבעל המקצוע ולשוליותו, בערים שנעדרים מהן בעלי מקצוע מסוימים ובאיסור על תלמידי חכמים לגור בהן. עולם ומלואו! להיבטים האלה התייחסנו כאשר דנו בכל מקצוע ומקצוע בגוף המאמר.

המאגר שממנו שאבנו את שמות המשפחה הוא ספר הטלפונים של גוש דן משנת 2004. ספר זה מכיל יותר מאלף עמודים ובכל עמוד כ-500 שמות - סך הכול כחצי מיליון שמות. ברור שלא כל מספרי הטלפונים האלה הם של שמות משפחה. מספרי טלפון רבים שייכים למוסדות ציבוריים למיניהם - בנקים, בתי-ספר, משרדים ממשלתיים ומוניציפליים ועוד. כמה שמות חוזרים על עצמם לאלפים (למשפחת כהן, למשל, שייכים כעשרת אלפים מספרי טלפון ולמשפחת לוי - כשבעת אלפים) ולמאות (משפחת מילר, למשל, כ-200 מספרים ומשפחת עמרם - כ-150).

לרוב שמות המשפחה בצורתם הטהורה יש הסתעפויות בצורת פטרונימים (התייחסות לאב, למשל: לוינסון, לבייב, לויצקי ועוד - לשם לוי) או מטרוניםמים (התייחסות לאם, למשל: סורוקין, סורקיס, סרסון ועוד - לשם שרה) ושמות חיבה המתפקדים גם הם כשמות משפחה (למשל: סלי, סרינה, שרי, זייטל ועוד - גם לשם שרה).

מיינו את שמות המשפחה לקטגוריות רחבות, כגון: כלי קודש, אומנים, אמנים, נותני שירותים, סוחרים ומוכרים למיניהם. הסיווג הוא אמנם שרירותי, אבל נראה לנו שהוא נחוץ כדי להכניס סדר בחומר הרב שלפנינו. במידת האפשר רשמנו פרטים על בעלי המקצוע בהיבט היסטורי, בהיבט של יחס המקורות העבריים אליו וגם מעט בהיבט הלשוני. בכולם השתדלנו לצמצם ולא להאריך.

כלי הקודש והנלווים אליהם

התואר 'רַבִּי' היה תואר כבוד לתַנָּאִים ולראשוני האמוראים בארץ ישראל (לעומת התואר 'רַב' לאמוראי בבל). יהודי ארצות האסלאם הוגים רַבִּי. בידיש ההגייה היא: רַב. קשור לתואר זה הוא התואר רַבֵּן שניתן בתקופת בית שני לנשיאי ישראל (רבן גמליאל). אבל רבן הוא לא רק תואר אלא שם שיש לו כמה משמעויות, כגון: מחנך תינוקות [של בית רבן] וגם אדם גדול בתורה. יש שדירגו תארים אלה מבחינת החשיבות: '...גדול מרב רבי, וגדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו... כמו שמעיה ואבטליון, שנקראו כן מרוב מעלתם, כדרך הנביאים שאין מכנין אותן' (הליכות עולם, שער ראשון, פרק ג). אבל רַבִּי הוא גם שם משפחה בארץ, שעומד בפני עצמו.

התואר מַר נותן לאמוראי בבל, והוא משמש לרוב בפנייה של אמורא אל רבו. התואר מַרְאָן ניתן במקור לראשי ישיבות סורא ופומבדיתא בבבל בתקופת הגאונים. לתואר זה יכול להתווסף התואר רב (למשל, הרב סעדיה גאון). כיום ניתן התואר 'הרב הגאון' לתלמיד חכם שהוא עילוי בתורה. גם התואר

מָרָן בארמית ניתן במקור לרבי יוסף קארו, אבל היום ניתן התואר לראש הישיבה על ידי תלמידיה, וגם לגדולי הפוסקים של הדור. הפירוש המילולי של התואר הוא: מורנו או רבנו. התואר **רַבָּה** שמור לנשים שהוסמכו לרבנות מטעם התנועות הרפורמיות או הקונסרוטיוויות. התואר רבנית שמור לאשתו של הרב ביהדות האורתודוקסית. זרם זה אינו מתיר הסמכת נשים לרבנות.

בכמה מעדות המזרח מחליף התואר **חָכָם** את התואר 'רב'. קרוב לתפקיד הרב הוא ה**דַּיָּן**, מי שאומנתו לדון. במקרא מיוחס שם זה אך ורק לאלוהים (שמאל א, כד 16; תהלים, סח 6). בישראל הוא שופט בבית דין רבני שרשאי לדון בענייני ממונות ובענייני אישות וכד'.

דַּרְץ' הוא ר"ת של **דַּיָּן צֶדֶק**, שהוא שם משפחה פחות נפוץ מדץ. לעומת הדיין, ה**שׁוֹפֵט** הוא השם הכללי בימינו למי שתפקידו לעשות משפט. הוא נחשב לגבוה יותר מהדיין בדירוג החברתי; מקביל לשם רִיכְטֶער Richter בגרמנית וביידיש, ל-חֲכִים hakim - בטורקית ולבִּירוֹ biró - בהונגרית.

ה**חֲזָן** בבית-הכנסת נקרא גם **בַּעַל-תְּפִילָּה** וגם **שְׁלִיחַ-צִיבור (שַׁי)**. נאמר עליו בתלמוד שהוא צריך להיות 'בקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש, בהלכות ובאגדות ובקי בכל הברכות כולן ויש לו נעימה וקולו ערב' (תענית טז, עמ"א). בנוסף לתכונות אלה הוא נדרש להיות 'מטופל [בילדים קטנים] וביתו ריקם [מממון שנגנב] ופרקו נאה ושפל ברך [עני] ומרופָּה לעם [נוח לבריות, שהרי הוא שליח-ציבור]' (שם שם). בכמה קהילות יהודיות לא אורתודוקסיות מתירים לאישה לשמש כחזן (זה התואר, ולא חזנית!) של הקהילה, אבל זה עדיין בגדר היוצא מן הכלל. השם **סוּלוֹבִיץ'יק** הוא בהשאלה חֲזָן (**סוּלוֹבִי** соловей ברוסית הוא זמיר). כן יש סברה שהשם **אַלְמוֹזְנִינו** almoznino או **אַלְמוֹזְלִינו** almozlino - פירושו חזן או נואם או **דַּרְשָׁן** בערבית. העוזר לחזן הוא ברומנית **דַּסְקָל** dascăl (בנוסף למשמעות של מורה). בכמה מקומות משבשים את השם והוא נקרא **קָזָן** או **אַזָן**.

לצד החזן עומד ה**בַּעַל-קוֹרָא**, שרגיל לקרוא בציבור בספר התורה (שאינו מנוקד או מפוסק). השם חזן מקביל ל**שולזינגער** ביידיש, ול**קנטור** Kantor, cantor - בהרבה שפות אירופיות, אולי מפני שזהו גם השם לראש המקהלה בכנסיות. מצאנו שישה מקרים שבהם עוברת השם לקן-תור!

ה**שׁוֹחֵט**, שנחשב לאחד מכלי הקודש, ומוסמך לשחוט בהמות ועופות, צריך להיות בקי בהלכות שחיטה ומיומן במלאכתו. בעבר לא היו שוחטים 'מקצוענים', וכל מבוגר שנחשב לבקי בהלכות שחיטה היה רשאי לשחוט, ובשר שחיטתו נחשב לכשר. במשך הזמן חייבו השוחטים בקבלת רישיון שחיטה לאחר שעברו מבחנים בתאוריה ובמעשה. לא ניתנו רישיונות 'לחירש, שוטה וקטן' (חולין ב, משנה א) או לזקן מופלג או למכורים לטיפה המרה שידיהם רועדות. כמו שאר כלי הקודש, חייב השוחט להיות איש הגון וירא שמים. השוחט בערבית הוא **דַּבָּח** ذبّاح; ביידיש הוא **שׁעֲנַכְמַעַר** או **שׁלאכְמַעַר**; בגרמנית הוא Schlächter; ברוסית הוא **רִזְנִיק** pezzhnik.

שׁוֹב הוא ראשי תיבות של **שׁוֹחֵט וּבּוֹדֵק**, המוסמך לבדוק את קרבי הבהמה אחרי השחיטה אם אין בה מום שפוסל אותה לאכילה. המילה שוחט אינה מופיעה לא במקרא ולא בספרות התלמודים והמדרשים. במקום השוחט והקצב השתמשו במילה **טַבָּח**, שעליו נאמר: 'כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו' (חולין ט, עמ"א).

המשמעות המקובלת בימינו לטבח כמומחה לבישול היא דווקא משמעות עתיקה - עוד מימי המקרא. הטבח בגרמנית הוא **קוֹך** Koch; ביידיש **קוֹכְנֶער**; באנגלית **קוֹק** cook; בהונגרית **סַקָּץ** szakács; ברוסית פּוֹבָר povar (ומזה השם **פּוֹבְרִיֶסקִי**) ובערבית גם **טַבָּח** طبّاح. נאמר על הטבח, במובן קצב או שוחט, שמתוך הרגלו לשחוט בהמות מוטבעת באופיו מידת אכזריותו של עמלק. על כן נאמר: 'הכשר שבטבחים שותפו של עמלק' (קידושין פב, עמ"א). רש"י פירש: ספיקי טרפות באות לידו וחס על ממונו ומאכילן. טבח ראשי או טבח מומחה נקרא **שַׁיף** בערבית של ימינו ובהרבה שפות.

קרוב למקצוע השוחט הוא מקצוע הקצב. הקצב מכין וקוצב את הבשר ומוצריו למכירה. המקצוע מצוי אצל כל העמים, אולם הקצב היהודי צריך להבין בהלכות כשרות ולנהוג לפיהן.

גם בערבית ובפרסית הוא נקרא **קצב** قصاب וגם **גזר** جزار; בטורקית - **קספ** kasap; בגרמנית הוא **מֶצְגֶר** Metzger או **פֶּלֶיֶשֶׁר** Fleischer או **שְׁלַחְטֶר** Schlächter; בידיש הוא גם **פליישער** וגם **קצב** (מלעיל); ברוסית הוא **מֵיאָסְנִיק** мясник או **רֶזְנִיק** pezzhnik; ברומנית - **מַקְלֶר** măcelar או **קספו** casapu ובצרפתית - **בוֹנְשֶׁה** boucher.

מתלווה למקצוע זה תפקיד ה**מרייבערער** (יידיש), שהוא האיש שמנקר את החלב והגידים מהבשר כדי להכשירו לאכילה. מי שמגדל את הבקר לשחיטה או מי שרועה אותם הוא ה**בוֹקֶר** המקראי או ה**בֶּקֶר** התלמודי.

המילה היא 'חותם הברית' בבשרו של יהודי, ואין דרך למחות אותו. הפרת הברית גוררת, על פי המקרא, עונש כרת (בראשית יז, 14). מי שמכניס בברית הוא ה**מוֹהֵל**. לא מצאנו מקבילות למילה זו בשפות אחרות, אולי מפני שיהודים בכל ארצות מוצאם קראו לו כך, מבלי שראו צורך לתרגם את השם לשפת המקום. מילה זו לא מצויה לא במקרא ולא בתלמודים אלא רק במדרשים השונים. לעומת זה שימש הפועל 'גזר' למילה, וה**גוזר** הוא המוהל. בתלמודים מסופר כמה פעמים על איש בשם רבי יהודה הגוזר (למשל, בבלי, שבת קל, ע"ב).

האיש שמנהל את העניינים הלוגיסטיים של בית-הכנסת הוא ה**גַבַּאי** (גם גַבֵּי) או ה**שֹׁמֵם** או ה**שֹׁמֵר**. הוא קובע את זמני התפילות וניהולן, חלוקת העליות לתורה ועוד. הגבאי נקרא כך מכיוון שהיה במקור ממונה על גביית הצדקות ונחשב בין אלה שיש לסמוך על יושרם ולא ראוי לחוקרם על כספי גבייתם, שנאמר 'אין מחשבין בצדקה על גבאי צדקה' (בבא בתרא ט, ע"א), כלומר לא מדקדקים אתם כמה הכניסו וכמה הוציאו. לעתים הוא נקרא בשמו המלא ולפעמים בראשי תיבות: **גַבֵּי**.

ה**שֹׁמֵם** מקביל ל**דינער** Diener או ל**שוֹלְדִינֶר** Schuldiener בגרמנית וביידיש, או ל**שֶׁקְלָנִיק** בידיש. בערבית ה**שֹׁמֵם** شماس הוא העוזר לכומר. בתלמודים מוזכר השמש כמשרת קבוע בבתיהם של עשירים, ובעיקר הוא מוזכר במעמדים של אכילה ושתייה, כמעין מלצר של ימינו: 'וכשהשמש עומד למזוג, קופץ [האורח] את פיו...' (פסחים ז, משנה יג). נציין שהאיש שמעיר את האנשים לתפילה על ידי הקשה על החלון או הדלת הוא ה**הֶקֶר** Wecker או ה**שֶׁוֹקְלָאָפֶנֶר** בידיש ובגרמנית, והמקל עצמו הוא ה**קְלוֹפְנֶטוֹק** Klopstock בגרמנית.

גבאי הוא גם האיש הממונה על גביית כספים בכלל. בגרמנית - **מַאוּטְנֶר** Mautner (אשר גובה דמי מעבר בכבישים וכד') או **קַסִּיֶרֶר** Kassierer (שהוא גם קופאי); ברוסית - **קַסִּיר** kassir. כנגד גובה המסים ישנו ה**בַּעַל-הַצְדָּקָה** שתורם לנזקקים.

הגבאי הוא מנהל בית-הכנסת וה**פְּרִנָס** מנהל את ענייני הקהילה. היו לו בתפוצות סמכויות נרחבות - מהן גביית מסים, ניהול ההוצאות הציבוריות וייצוג הקהילה בפני הרשות. נאמר שרצויו שהוא ייבחר על ידי קהילתו: 'אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן נמלכים בציבור [לקבל הסכמתם]' (ברכות נה, עמ"א). על כן אפשר לומר שהוא למעשה משקף את חיי הקהילה, וזהו שנאמר 'דור דור ופרנסויו' (סדר עולם רבא, ל) - לכל דור המנהיגים הראויים לו!

ה**מְלַמֵּד** הוא **מורה** מהטיפוס הישן. במקורות הוא נקרא מלמד תינוקות (בבא בתרא כא, עמ"א). בתימן הוא נקרא **מְקָרִי** - קיצור של מיקְרֵי דְרִדְקֵי (מלמד מקרא לתינוקות), שגם הוא מצוי במקורות (שם שם), או **מְאָרִי** (מורה בהגייה תימנית). כמו הרופא גם הוא נמנה בין עשרה דברים שחסרונם בעיר אוסר על תלמיד חכם לגור בה (ראה להלן על 'אמן').

המורה נקרא בערבית ובפרסית **מועלם** معلم; בגרמנית וביידיש הוא **לערער** או **לֶהָרֶר** Lehrer; ברוסית הוא **אוצ'יטל** учитель; ברומנית הוא **דסקל** dascăl (גם: **דסקלו**, **דסקלוביץ**) ובהונגרית הוא **פנר** tanár. **מץ** או מו"ץ הוא ראשי תיבות של **מורה צדק** (שפירושו מורה רוחני. תואר זה מצוי במגילות הגנוזות), והבן של **מץ** הוא **מוצקין**.

התלמיד הוא **לערנער**, **נעילער** ו**נעקאָלניק** (קרי שְׂקוּלְנִיק) ביידיש; בגרמנית - **שולר** Schüler. תלמיד חדש הוא **ניינשולער** ביידיש. העוזר למלמד באיסוף הפעוטות והובלתם לחדר הוא **בעלפנער** ביידיש - שינוי של בְּהֶלְפֶר, שפירושו: עוזר; ומנהל בית-הספר הוא **שולמיסטר** Schulmeister - בגרמנית וביידיש.

מוסד החניכות היה מוכר בימי חז"ל. תנאי החניכות היו מסוכמים ומוסכמים על החונך ועל הורי החניך. החונך תלמידים (צעירים או מבוגרים) ומלמדם מלאכה כלשהי נקרא גם **רב** (ראו לעיל): 'רבי ומורי'. החניך נקרא **תלמיד** או שוליה.

אמנים ואומנים והנלווים אליהם

הבחנה מקובלת בין **האָמן** לבין **האומן** היא שבמעשה האמנות של האמן יש ערך אסתטי מוסף, בעוד שבמלאכת האומן יש ערכים שימושיים בעיקר. זוהי אבחנה פשטנית, מכיוון שבמקרים לא מעטים מתעלה עבודתו של האומן לכדי מעשה אמנות ממש, וגם מכיוון שאנשים שונים ישפטו אותה עבודה כמעשה אמן או כמעשה אומן. בן-יהודה במילונו אינו מבחין בין המילים: **אָמן**, **אָפּן**, **אָפּן** ו**אָפּן** וכורך אותן באותה הגדרה, אבל בהמשך הוא מבחין בין אָמנות ואומנות לאָמנות. גם גור במילונו נותן אותה הגדרה לאָפּן ולאָפּן, אבל בהמשך הוא מבחין בין אָפּנות לאָפּנות. אבן-שושן נותן את ההגדרה 'מומחה, בקי במלאכתו' הן לאָפּן והן לאומן. אפשר לומר שלפחות במילונים הקלסיים גדול הבלבול, ורק במילונים המאוחרים (**ספיר** ו**רב-מילים**) מקבלת ההבחנה המקובלת הכרה לשונית. באנגלית מבחינים בין artist ל-artisan, ולא במקרה יש לשתי המילים גזע משותף.

המילה אָפּן מצויה רק פעם אחת במקרא: 'חמוקי ירכיך מעשה ידי אמן' (שיר השירים, יז 2) ואינה מצויה בלשון חז"ל. זוהי, כאמור, יצירה של העברית המאוחרת ששיוותה לה את המשמעות הייחודית לה. לעומתה מצויה המילה אומן בכל רובדי השפה חוץ מהמקרא. בתלמוד ובמדרשים היא מציינת בעל מלאכה הבקי ומיומן במלאכתו כנגד ההדיוט המתלמד: 'עושין מעקה לגג ולמרפסת - מעשה הדיוט, אבל לא מעשה אומן' (מועד קטן א, משנה י) ועוד כהנה וכהנה מקורות המבחינים בין הדיוט לאומן. בימינו המושגים 'אומן' ו'בעל מלאכה' הם מושגים זהים. אולם בכמה מהמקורות מתכוונים במושג 'בעל מלאכה' לא לאדם העושה את המלאכה, אלא לבעל הבית המוסר את המלאכה לאחרים לביצוע: 'משל לבן-בית שנתפס על ידי בעל מלאכתו' (שמות רבה טו, יח).

בצד מלמד התינוקות שהזכרנו, יש להוסיף את האומן (יש אומרים שהכוונה למקיז דם) בין עשרה דברים שעל תלמיד חכם נאסר לגור בעיר שבה הם חסרים (סנהדרין יז, עמ"ב). האמן בגרמנית וביידיש הוא **קינסטלער** Künstler, ובערבית - **פּוּנָן** فنّان. רב-אמן בימינו הוא תואר כבוד לאמן מצטיין ומנוסה - **מייסטר** Meister בגרמנית; **מאסטרו** maestro - באיטלקית ובספרדית; **מסטור** master - באנגלית וגם ברוסית - **מאקטפ** mactep, ו**מאטר** maître - בצרפתית.

בין האמנים נמנה ה**משורר** או ה**פּוּיטן**. באנגלית הוא **בַּרְד** bard; בערבית - **שאער** شاعر; בגרמנית וביידיש - **דיכטער** Dichter.

בלשנות חברתית

אהרן מוריאלי

בעלי מקצוע כשמות משפחה בישראל. חלק א: כלי קודש, אמנים ואומנים

הַזֶּמֶר ביידיש הוא **זינגער**; בגרמנית - **זֶנְגֶר** Sänger; באנגלית **סינגר** singer; ברוסית **פֶּפֶק** певец ובפולנית - **שְפִיבֶק** śpiewak או **סְפִיבֶק**.

לרוב מלווה ה**מוסיקאי** את הזמר. ביידיש, בגרמנית, ברוסית ובהרבה שפות סלבויות הוא נקרא **מוזיקאנט** musician. בין המוסיקאים נמצא ה**בֶּנֶר**, שהוא **גֵיִגֶר** Geiger וגם **פִידְלֶר** Fiedler - בגרמנית; סקריפֶץ' ckrіtаr (ומכאן השם **סְקריפֶצ'נֶקו**) - ברוסית; **פִידְלֶר** או **פִידְעלמאַן** - ביידיש; **פִידְלֶר** fiddler - באנגלית והַגֶדִישׁ hegedűs - בהונגרית.

באופן כללי, המנגן בכלי קשת הוא **שְטְרִיכֶר** Streicher - בגרמנית. ה**עוגבר-אורגניסט** הוא **אָרְגֶלֶר** (קרי **אֶרְגֶלֶר**) - ביידיש, ובגרמנית הוא גם Orgeler. ה**חלילן** הוא **זֶמֶר זֶמַר** בערבית; **פִיפֶנער** או **פִיפֶנערמאַן** ביידיש; **פִיפֶר** piper - באנגלית ו**דוּדֶשׁ** dudás - בהונגרית. ה**מתופף** הוא **אָבֶנְטֶבּוּל** أبو طبول בערבית; **פֶאוקֶר** Pauker - בגרמנית; **פויקער** - ביידיש ו**דְרֶמֶר** drummer - באנגלית. **איש המצלתיים** הוא **צִימְבֶליסט** Zymbalist בגרמנית ו**צִימְבֶלער** - ביידיש. המנגן על העוד הוא **עֶנְאָד** عواد בערבית. שם כללי למוסיקאים למקצועותיהם הוא ה**מְנַגֵן**.

ה**רקדן** הוא **טַנְצֶער** Tänzer - בגרמנית וביידיש. גם ה**שחקן** הוא **שְפִילֶער** Spieler - בגרמנית וביידיש. את ה**לְוֶדֶר**, הוא הגלדיאטור בלעז, אפשר לראות כסוג של שחקן, שהרי נועד לו התפקיד לשעשע את ההמונים. השורש הלטיני של השם פירושו: לשחק.

ה**צַיִר** במקורות הוא מי שצר צורות דו-ממדיות וגם תלת-ממדיות - בחומר, בטיט ואף ברקמת חוטים בבד: 'אבל הקב"ה צר צורה במים, צר צורה בעפר. אין צייר כאלוהינו' (מכילתא דר"י, ויהי, בשלח ח). במאגר שלנו מצאנו משפחה אחת בשם צייר ושתי משפחות בשם **צַיִר**, אבל השם **מָלֶר** Maler, שהוא צייר בגרמנית, נפוץ מאוד (למעלה מ-70 מקרים). צייר באנגלית הוא **פִינטֶר** painter; בהונגרית - פסטָה festő. אין לנו שם משפחה כזה, אבל יש לנו הפטרונים שלו: **פֶסְטֶבֶיץ** (בן הצייר!) וגם **פֶסְטֶבֶבֶיץ**. בערבית ובפרסית הצייר הוא **נֶקֶשׁ** نقاش, שהוא גם גֶלֶף וגם **פֶסֶל**. הגלף קרוב ל**חֶקֶק**, שהוא חוקק או חורת בעיקר באבן רגילה או באבן טובה. המקביל שלו הוא **חֶקֶקֶק** حكاك בערבית; **קֶרְבֶר** carver - באנגלית; **שְנִיצֶער** Schnitzer - בגרמנית וביידיש. ביידיש - גם **שְנִיצֶלֶער** ובספרדית - **טַלְדֹר** tallador.

ה**סופר** במשמעות כותב ספרי תורה, מזכיר, לבלר, מומחה לכתביבת מכתבים או חוזים רשמיים, או לכתביבת זיכרונות [של מלכים, למשל] הוא **כַּאֲתֵב** كاتب בערבית; **סֶפֶרָא** - בארמית; **שְנִרְיֶבֶנער** Schreiber - בגרמנית וביידיש ו**פִיסֶץ** писец (ומזה - **פִיסֶצְקִי**) - ברוסית. סופר כזה מוזכר כמה פעמים במקרא (שבנא הסופר, שפן הסופר ועוד) והרבה פעמים בלשון חז"ל. בלשון חז"ל יש לסופר משמעות נוספת והיא: מלמד מקרא לתינוקות: 'משל למה הדבר דומה? לסופר שנכנס לבית הספר ורצועה בידו' (ברייטא בסוכה, כט ע"א). מי שממונה על הספרים בספריות הוא ה**סֶפֶרֶן**. לא מצאנו במאגר שמות המשפחה שלנו מילים מקבילות בלועזית לסופר כמחבר ספרים, מלבד **מְחַבֵר**, **כַּאֲתֵב** كاتب בערבית, שיש לה משמעות כפולה, ו**שְנִרְיֶבֶר** שגם לו יש משמעות כפולה (ראו לעיל). מילה נוספת הקרובה לשרייבר היא **בוֹכְנֶנְרִיבֶנער** ביידיש.

קרובות לשורש ספ"ר הן המילים משורש כת"ב: ה**כַּתֵב** שמופיע במקורות כמי שאומנותו לכתוב, ובימינו הוא כותב קבוע בעיתון לעניינים מסוימים, הרפורטר או הקורספונדנט. ל**כַּתֵבֶן** יש כמה משמעויות: סופר (במשמעות לעיל) או סופר סת"ם או מי שאמון לכתוב במכונת כתיבה (שעבר זמנה!) וגם מי שמרבה לכתוב לצורך הכתיבה - הגרפומן. במאגר שלנו יש עוד שמות משפחה מאותו שורש: **כַּתֵבִי**, **כַּתֵבִים** ו**כַּתֵבִי**.

בלשנות חברתית

אהרן מוריאל

בעלי מקצוע כשמות משפחה בישראל. חלק א: כלי קודש, אמנים ואומנים

הַבְּלָדֵר הוא האיש המעביר מכתבים והודעות של הרשות, רץ בשליחויות (ירושלמי תענית סח עמ"ג). בימינו הוא נקרא דוור (ראו ערך **דואר** בחוברת הבאה).

כאן המקום לציין את אלה המשתתפים בהכנת הספרים. בראשם עומד ה**מְדַפֵּס** או ה**דְּפֹסֵס**, שהוא **דרוקער** Druker - בגרמנית וביידיש או **פֶּצֶ'מֵינִיק** печатник (ומזה **פֶּצֶ'מֵינִיקוֹב**) ברוסית. אחריו בא ה**נוֹבֵר**, שהוא **בוכבינדער** Buchbinder - בגרמנית וביידיש; **מְנַלֵד** مجلد - בערבית ו**פּוֹפּוֹלוֹצ'יק** переплётчик - ברוסית. **מס** הוא ראשי תיבות של מוכר ספרים.

מספרים רגילים נעבור לספרי חשבונות. מנהל החשבונות או הפנקסן הוא בגרמנית וביידיש **בוכהאלטער** Buchhalter או **בוכפירער** Buchführer ו**בוכנֶלְמֶר** бухгалтер - ברוסית.

ה**תּוֹרְנָן** מסייע לתקשורת, בכתב ובעל פה, בין בני אדם דוברי שפות שונות, ותוֹרֵם לקשר התרבותי בין עמים. תנועת תרגום מערבית לעברית פרחת במאות ה-11-13 - תור הזהב בספרד. משפחת איבן תיבון ובראשה יהודה, שכונה 'אבי המעתיקים', הייתה חלוצת המתרגמים באותה תקופה. יהודה איבן תיבון תרגם, בין השאר, את **ספר הכוזרי** ליהודה הלוי, ובנו שמואל תרגם את **מורה נבוכים** להרמב"ם. המתרגמים היהודים באותה תקופה תרגמו מערבית ומלטינית יצירות פילוסופיות, ספרותיות ומדעיות (רפואה, אסטרונומיה, מתמטיקה ועוד). המאה ה-15 נעלה את תנועת התרגום בימי הביניים, עד שהחלה תנועת ההשכלה באירופה, שבה החלה פעילות תרגום אינטנסיבית בתחומי ידע רבים ושונים - כמעט מכל השפות האירופיות.

המילה תורגמן נפוצה בלשון חז"ל, אבל אינה מצויה במקרא (הפועל מצוי רק פעם אחת - עזרא ד 7). לעומתה, מצויה במקרא המילה הנרדפת **מְלִיץ** (בראשית מב, 23). במאגרנו יש גרסאות רבות למילה, ביניהן: **טוֹרְנָן, מְחוֹרְנָן, מְתַרְגֵּם, תּוֹרְנָן, תּוֹרְנָן, תּוֹרְנָן** ועוד. בערבית הוא: **מוֹתְרָן** مترجم; ביידיש - **טַייַמְטֶער** (מתרגם ומבאר את כתבי הקודש) וברוסית - **מוֹלְמֵן** толмач.

כאן תם החלק הראשון של המאמר שלנו שעוסק בבעלי מקצוע כשמות משפחה בישראל. פתחנו בו כיוון שהוא עוסק בשמות שהם אופייניים לשמות משפחה יהודיים. בהמשך נעסוק בשמות משפחה אוניוורסליים יותר, כגון שמות משפחה של אומנים למיניהם או של בעלי מקצועות חופשיים ועוד.